

Intertalig tekstbegrip. De begrijpelijkheid van Friese en Afrikaanse teksten voor Nederlandse lezers

Renée van Bezooijen en Charlotte Gooskens*

Abstract

The three West-Germanic languages Dutch, Frisian and Afrikaans are so closely related that they can be expected to be mutually intelligible to a large extent. In the present investigation, the comprehension of written Afrikaans and Frisian by Dutch subjects who had no prior exposure to these languages was established by means of cloze tests on the basis of two newspaper articles. It appeared that it is easier for speakers of Dutch to understand Afrikaans than Frisian. In order to explain the results, attitudes as well as linguistic distances were assessed. There was no evidence of a relationship between attitude and comprehension. As for the linguistic distances, the number of non-cognates showed a relationship with reading comprehension. The transparency of the lexical meaning of cognates and the Levenshtein distance, which calculates the dissimilarity between the written forms of the words, were found to be related to comprehension as well.

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

Als twee sprekers van verschillende talen schriftelijk of mondeling met elkaar in contact komen, past de ene gesprekspartner zich meestal aan door op de taal van de ander over te gaan of door gebruik te maken van een lingua franca, in het moderne Europa vaak het Engels. Een derde alternatief is dat de talen van de communicerende personen zo nauw verwant zijn dat beiden hun eigen taal kunnen blijven gebruiken. Aan deze laatste vorm van communicatie, die wordt aangeduid met termen als ‘semicommunicatie’ (Haugen 1966), Non-Convergent Discourse (NCD, Jonkman 1996) of ‘receptieve meertaligheid’ (Braunmüller & Zeevaert 2001), zijn grote voordelen verbonden. Deze hebben vooral te maken met het spreken en schrijven: mensen kunnen zich meestal makkelijker en preciezer uitdrukken in hun moedertaal dan in een vreemde taal. De vraag is echter welke nadelen hier tegenoverstaan. Hoeveel moeite kost het om het gesprokene of geschrevene te begrijpen?

Onderzoek naar de mate waarin nauw verwante talen en taalvariëteiten kunnen worden begrepen door personen die deze talen en taalvariëteiten zelf niet beheersen, heeft een lange traditie. In de vijftiger jaren werd vooral onderzoek verricht naar de onderlinge verstaanbaarheid onder indianen (Hickerton, Turner & Hickerton 1952, Pierce 1952, Wolff 1959). Meer recent is er veel aandacht besteed aan de communicatie tussen Scandinaviërs (bijv. Haugen 1966, Maurud 1976, Börestam Uhlmann 1994, Zeevaert 2004). Ook van andere Europese talen is onderzocht in hoeverre ze onderling verstaanbaar zijn, zoals het Spaans en het Portugees (Jensen 1989) en het Slowaaks en het Tsjechisch (Budovičová 1987).

De nadruk heeft tot nu toe vooral gelegen op onderzoek naar het begrijpen van gesproken taal, het begrijpen van geschreven taal heeft veel minder aandacht gekregen. Lang niet alle talen en taalvariëteiten worden geschreven. Veel dialecten, maar ook veel minderheidstalen, hebben geen of slechts in beperkte mate een schriftelijke traditie. Het vaststellen van tekstbegrip ligt in die gevallen niet voor de hand. In het hier beschreven onderzoek hebben we ons gericht op de begrijpelijkheid van het geschreven Fries en Afrikaans voor Nederlandstaligen. Het Fries en Afrikaans zijn zo nauw verwant met het Nederlands dat ze redelijk goed begrepen zouden moeten kunnen worden door Nederlandstaligen. Beide talen hebben een gestandaardiseerde schrijftaal. De historische en sociolinguïstische relatie van de twee talen tot het Nederlands is echter verschillend. Voor het meten van de begrijpelijkheid is gebruik gemaakt van teksten van een gemiddelde moeilijkheidsgraad.¹ We hebben zowel linguïstische als extralinguïstische verklaringen gezocht voor de resultaten. Men kan verwachten dat een positieve houding ten opzichte van het Afrikaans en het Fries het tekstbegrip zal verhogen. Andersom kan een negatieve houding de leesprestaties verlagen. Daarnaast ligt het voor de hand dat linguïstische verschillen tussen het Nederlands en de twee talen een rol zullen spelen. De volgende onderzoeksvragen staan daarom in deze verkennende studie centraal:

- (1) Welke taal is moeilijker te lezen voor Nederlandstaligen: het Fries of het Afrikaans?
- (2) Kunnen eventuele verschillen in het begrijpen van het Fries en Afrikaans worden verklaard uit verschillen in de attitudes van Nederlandstaligen tegenover deze twee talen?
- (3) Kunnen eventuele verschillen in het begrijpen van het Fries en Afrikaans worden verklaard uit verschillen in de linguïstische afstand van deze twee talen tot het Nederlands?

Voordat we ingaan op de gebruikte onderzoeksmethode en de resultaten van het onderzoek, geven we eerst wat achtergrondinformatie over de huidige sociolinguïstische situatie van het Fries en Afrikaans (1.2), de historische verwantschap van het Nederlands met het Fries en Afrikaans (1.3) en de resultaten van eerder onderzoek naar de begrijpelijkheid van het Fries en Afrikaans voor Nederlandstaligen (1.4).

1.2 Sociolinguïstische situatie van het Fries en Afrikaans

Het Fries is naast het Nederlands erkend als tweede rijkstaal. Het wordt gesproken in Friesland door ongeveer 350.000 mensen (Gorter 2003), iets meer dan de helft van de bevolking van deze provincie. Het Fries wordt meer door lagere sociale klassen gesproken dan door hogere en meer op het platteland dan in de steden. Het is een taal die vooral in de meer informele domeinen van het maatschappelijk verkeer wordt gebruikt: thuis binnen het gezin, in de winkels, op het schoolplein, op bijeenkomsten van verenigingen, bij sportevenementen, etc. In de formele domeinen is het Nederlands dominant, ook al wordt in bijvoorbeeld raadsvergaderingen en een enkel wetenschappelijk congres het Fries ook wel gebruikt. Omrop Fryslân zendt ongeveer anderhalf uur Friestalige programma's uit per dag.

Het Fries wordt op beperkte schaal onderwezen in het lager en middelbaar onderwijs; er is geen Friestalige universiteit. Slechts een kleine minderheid (17%) van de inwoners van Friesland kan Fries schrijven, maar de meesten (64%) verklaren het wel te kunnen lezen (Gorter & Jonkman 1995). Er is een redelijk bloeiende Friestalige literatuur.

In Zuid-Afrika² wordt een groot aantal talen gesproken. Hiervan zijn er elf officieel erkend, waaronder het Afrikaans. Volgens de laatste volkstelling uit 1996 wordt het Afrikaans door bijna 6 miljoen mensen gesproken, zowel zwart als blank. Dat is 14% van de Zuid-Afrikaanse bevolking. De meesten woont in de West-Kaap (39%), Gauteng (21%), de Noord-Kaap (10%) en de Oost-Kaap (10%). Afrikaans wordt gesproken door mensen van alle sociale klassen. De meeste sprekers wonen in stedelijke gebieden, een minderheid van 20% woont op het platteland. Vóór 1994 werd het Afrikaans in officiële domeinen meer gebruikt dan het Engels, maar tegenwoordig is de situatie omgekeerd. Wegens het hogere prestige van het Engels en de toekenning van de officiële nationale status aan verschillende Bantoetalen is het aantal sprekers van het Afrikaans in de afgelopen jaren afgenomen. Het Afrikaans is gestandaardiseerd en wordt onderwezen op alle niveaus van het onderwijssysteem. Er zijn vijf universiteiten waar het Afrikaans (mede) als onderwijsmedium wordt gebruikt.

1.3 Historische verwantschap tussen het Fries en het Nederlands en het Afrikaans en het Nederlands

Het Fries en Afrikaans zijn beide nauw verwant aan het Nederlands, maar de historische achtergronden van deze relaties zijn verschillend. Grofweg kan men stellen dat het Fries en het Nederlands op een bepaald moment twee talen waren die steeds meer naar elkaar toe zijn gegroeid, terwijl het Afrikaans uit het Nederlands is ontstaan.

Het Fries behoort tot de West-Germaanse tak van de Germaanse talen. Historisch gezien is het Fries nauwer verwant met het Engels dan met het Nederlands. In de loop van de tijd zijn het Fries en het Engels echter meer en meer uit elkaar gegroeid en het Fries en het Nederlands steeds meer naar elkaar toe gegroeid. Het Fries werd eeuwenlang vrijwel alleen gesproken en niet geschreven, het had een lage status als 'boerentaal'. In 1844 werd het *Frysk Selskip foar Tael- en Skriftekennisse* opgericht, het begin van een Friese beweging die zich vooral ten doel stelde om het Fries tot volwaardige cultuurtaal uit te bouwen. Hoewel het Fries nu een geschreven en, iets minder duidelijk, een gesproken standaard heeft, wordt het nog steeds sterk door het Nederlands beïnvloed (Ytsma 1995).

Het Afrikaans is oorspronkelijk een dialect dat zich ontwikkelde onder uit Nederland afkomstige kolonisten. Daarom lijkt het Afrikaans veel op het Nederlands van de 17e eeuw. In de loop van de tijd veranderde het Afrikaans steeds meer onder invloed van onder andere het Standaardnederlands en het taalgebruik van anderstaligen die het Nederlands onvoldoende beheersten. In het begin schreef men vooral in het Nederlands. In de 19e eeuw begon men voor het eerst de Afrikaanse taal op te schrijven. In 1875 werd het *Genootschap van de Regte Afrikaners* opgericht. Zij stredden voor de erkenning van het Afrikaans als cultuurtaal. Tot in de 20^e eeuw werd het Afrikaans als een Nederlands dialect beschouwd, maar sinds 1921 heeft het de officiële status van een zelfstandige taal.

1.4 Begrijpelijkheid van het Fries en Afrikaans voor Nederlandstaligen

Kennis over de begrijpelijkheid van verwante talen kan op twee manieren worden verkregen, namelijk direct en indirect. Indirect kan begrijpelijkheid worden geschat op grond van de linguïstische gelijkenis van de twee betrokken talen. Gooskens en Heeringa (2004) berekenden de linguïstische gelijkenis van 15 Germaanse taalvariëteiten met behulp van Levenshtein-afstanden, aan de hand van een algoritme waarmee de klankovereenkomsten tussen dialecten en nauw verwante talen wordt bepaald (zie 2.2.2 voor verdere uitleg over deze methode). De afstand tussen het Fries en het Nederlands was kleiner (38,7%) dan die tussen de drie Scandinavische talen (tussen de 43,4% en 47,0%). De Scandinavische talen gelden als onderling verstaanbaar, dat wil zeggen dat bijvoorbeeld Zweden en Denen in hun eigen talen met elkaar (kunnen) praten. Dergelijk communicatief gedrag is in Friesland, althans tussen personen die elkaar niet kennen, ongebruikelijk; Friezen gaan in contact met het Nederlands over het algemeen over op het Nederlands (Floyd Smith 1980).³ Waarom zou dit zo zijn?

Een eerste mogelijke verklaring is dat de verschillen tussen het Fries en het Nederlands niet zozeer op het klankniveau gelegen zijn, maar eerder op het morfologisch-syntactische niveau. Op grond van de Levenshtein-maat zou dan de toegankelijkheid van het Fries voor Nederlandstaligen worden overschat. Het zou ook kunnen dat de klankovereenkomsten in de Scandinavische talen regelmatig zijn of beperkter in aantal. Dit maakt de overeenkomsten transparanter, zodat luisteraars makkelijker kunnen doorzien welke woorden uit hun eigen taal overeenkomen met de woorden in de andere taal. Een derde mogelijkheid is dat het Fries op zich redelijk begrijpelijk is voor Nederlandstaligen, maar dat Friezen om een niet-taalkundig gemotiveerde reden overschakelen naar het Nederlands. Dit vormt voor hen geen probleem omdat ze - in tegenstelling tot Scandinaviërs - tweetalig zijn; alle Friezen beheersen in meer of minder mate naast het Fries het Nederlands. Wellicht zijn Friestaligen bevreesd onbeleefd of eigenzinnig over te komen als ze vasthouden aan hun eigen taal. Volgens Gorter (2003: 91) is dit niet onterecht: "Iemand die doorgaat met Fries spreken tegen een niet-Friestalige loopt het risico van etikettering als pro-Fries of als iemand die niet eens goed Nederlands kan spreken." Volgens Jonkman (1982:20) "komt [het] de meeste mensen (...) als onfatsoenlijk voor om de eigen taal vast te houden tegenover een anderstalige gesprekspartner, ook al verstaat die het Fries goed." Jonkman gaat ervan uit dat "het afwijken van een ander z'n taal vaak wordt aangevoeld als het afwijzen van die ander zelf." (ibidem).

Er is ook enig direct onderzoek gedaan naar de begrijpelijkheid van het Fries voor Nederlandstaligen. Van Bezooijen & Van den Berg (1999a, 1999b) hebben de mondelinge verstaanbaarheid van het Fries vergeleken met de verstaanbaarheid van een Gronings, Limburgs en West-Vlaams dialect. Het spraakmateriaal bestond uit beschrijvingen van alledaagse situaties, opgebroken in korte fragmenten met één, twee of drie zelfstandige naamwoorden. Deze werden auditief, in de oorspronkelijke volgorde waarin ze in de beschrijving voorkwamen, aangeboden aan Standaardnederlandse luisteraars. Deze kregen tevens een uitgeschreven versie van de fragmenten, waarin alle woorden in het Nederlands

waren vertaald behalve de zelfstandige naamwoorden. Deze dienden de luisteraars zelf in het Nederlands in te vullen. Het percentage correct ingevulde zelfstandige naamwoorden was 86% voor het Fries, vergeleken met 94% voor het Gronings, 86% voor het Limburgs en 64% voor het West-Vlaams. Het Fries nam hier dus een middenpositie in. In een vervollexperiment (Van Bezooijen & Van den Berg 1999c) met vergelijkbare luisteraars werd de context sterk gereduceerd. Elk fragment bevatte slechts één zelfstandig naamwoord, er waren geen andere inhoudswoorden en de fragmenten werden in een willekeurige volgorde aangeboden. De percentages correct ingevulde woorden waren nu 58% voor het Fries en 94% voor het Gronings, 80% voor het Limburgs en 58% voor het West-Vlaams. Het Fries leverde nu dus, net zoals het West-Vlaams, veel begripsproblemen op. Tenslotte hebben Van Bezooijen en Van den Berg (1999d) ook nog de verstaanbaarheid van het Fries bepaald aan de hand van een luistertoets voor niet-Friestaligen van de Afûk (De Algemene Friese Onderwijs Commissie). Hierbij werd gebruik gemaakt van meerkeuzevragen. Nederlandstaligen beantwoordden gemiddeld 79.1% van de vragen goed en Friestaligen 93.2%.

Volgens Van Eden (1998) is het Afrikaans voor Nederlandstaligen begrijpelijker dan sommige Nederlandse dialecten. Hij onderbouwt deze stelling door de afstand tussen het Standaardnederlands en het Afrikaans te berekenen met behulp van de featurefrequentiemethode van Hoppenbrouwers & Hoppenbrouwers (2001). Deze methode is gebaseerd op de correlatie tussen de relatieve frequenties van fonologische kenmerken van verschillende taalvariëteiten. Hoe hoger de correlatie, hoe kleiner de afstand. Van Eden vergeleek de afstand van het Afrikaans tot het Standaardnederlands met de afstanden tot 40 verschillende Nederlandse dialecten. Het Afrikaans bevond zich dichterbij het Standaardnederlands dan 18 Nederlandse dialecten, waaronder ook een aantal Friese dialecten. Op basis van deze gegevens zou men dus verwachten dat het Afrikaans makkelijker te begrijpen is dan het Fries.

We hebben tot nu toe alleen onderzoeksresultaten gepresenteerd met betrekking tot de begrijpelijkheid van *gesproken* taal. Er is voor zover wij weten geen onderzoek gedaan naar de begrijpelijkheid van *geschreven* Fries en Afrikaans voor Nederlandstaligen. Een belangrijke factor bij de toegankelijkheid van geschreven taal is de spelling: In hoeverre benadrukt de Friese en Afrikaanse spelling de verschillen of de overeenkomsten met het Nederlands? In principe is de spelling van de medeklinkers in het Fries hetzelfde als in het Nederlands. Alleen maakt het Fries een systematisch onderscheid tussen *g* (onset) en *ch* (coda) en heeft het extra combinaties voor clusters die in het Nederlands ontbreken (bijv. *tsj*, *fj*, *hj*). De verschillen in de spelling van de klinkers zijn echter groot, wat te maken heeft met het feit dat het Fries aanzienlijk meer klinkers en tweeklanken kent dan het Nederlands. Dit heeft tot gevolg dat sommige letters in het Fries een andere klank vertegenwoordigen dan in het Nederlands en dat er talrijke voor het Nederlands onbekende tekens en lettercombinaties zijn (bijv. *ii*, *û*, *ú*, *ô*, *â*, *ê*, *ea*, *eo*, *oa*, *ue*, *iu*, *oai*, *uoi*). Dit kan bij het lezen tot verwarring leiden, zeker als de lezer probeert om de betreffende woorden voor zichzelf uit te spreken. Een ander kenmerk van het Fries is dat de spelling van leenwoorden meer aan het eigen systeem is aangepast dan in het Nederlands (bijv. Fri. *faks* voor Ned. *fax* en Fri. *konkoers* voor Ned. *concours*). In dit geval kan het voor zichzelf uitspreken de problemen wegnemen.

Tenslotte worden in het Fries nogal eens klanken met de corresponderende Nederlandse letters weergegeven, terwijl de betreffende klanken in het Fries niet worden uitgesproken of op een andere manier. In dit opzicht is het geschreven Fries toegankelijker dan het gesproken Fries. Voorbeelden zijn Fri. *fers* [fɛ:s] voor Ned. *vers* [vers] en Fri. *kat* [kɔt] voor Ned. *kat* [kat].

De spelling van het Afrikaans vertoont meer overeenkomsten met het Nederlands dan de Friese spelling. Dit heeft ook te maken met het feit dat het foneemsysteem minder afwijkt. Daardoor hoefden er slechts enkele nieuwe tekens te worden toegevoegd (bijv. *ô*, *ê*). Voordelig voor de Nederlandse lezer is ook het feit dat het Afrikaanse spellingsysteem meer dan het Fries in aansluiting bij het Nederlands onderscheidingen heeft gehandhaafd die in de Afrikaanse uitspraak ontbreken. Zo wordt er in de onset een onderscheid gemaakt tussen *v* en *f* (bijv. Afr. *vader* vs. Ned. *vader* en Afr. *flou* vs. Ned. *flauw*), terwijl de realisatie van deze fricatieven altijd stemloos is. Op een enkel ander punt zijn echter onderscheidingen weggevallen: tegenover het Nederlandse *ou* en *au* staat in het Afrikaans alleen *ou*. Net zoals in het Fries is de spelling van leenwoorden meer dan in het Nederlands aangepast aan het eigen spellingsysteem, vergelijk Ned. *succes* met Afr. *sukses* en Ned. *champagne* met Afr. *sjampanje*. Ook hier zal dit tot weinig problemen leiden als de Nederlandse lezer de woorden voor zichzelf uitspreekt.

Wij durven op grond van het onderzoek dat tot nu toe is uitgevoerd geen voorspellingen te doen over de relatieve begrijpelijkheid van Afrikaanse en Friese teksten voor Nederlandse lezers. De onderzoeksresultaten spreken over de begrijpelijkheid van de twee talen afzonderlijk en er zijn geen rechtstreekse vergelijkingen getrokken. Ook is het moeilijk te voorspellen hoe groot het effect van de spellingsverschillen zal zijn. We beperken ons daarom tot de onderzoeksvragen zoals die in 1.1 zijn gesteld.

2 Methode

Om de in 1.1 geformuleerde onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn drie typen gegevens nodig. Ten eerste moet de mate van begrijpelijkheid van Friese en Afrikaanse teksten voor Nederlandstaligen worden vastgesteld (2.1). Ten tweede moet de houding van de Nederlandse proefpersonen tegenover het Fries en het Afrikaans worden bepaald (2.2.1). Tenslotte moeten de linguïstische afstanden tussen het Nederlands en Fries en tussen het Nederlands en Afrikaans worden berekend (2.2.2).

2.1 Meten van het tekstbegrip

Proefpersonen

Het onderzoek is uitgevoerd bij taalstudenten van de Radboud Universiteit Nijmegen en de Rijksuniversiteit Groningen. Vooraf moesten ze op een vragenformulier aangeven hoe vaak ze Fries respectievelijk Afrikaans praatten en schreven (actieve kennis) en lazen en hoorden

(passieve kennis). We hebben alleen de gegevens van proefpersonen gebruikt die nooit een van de talen spraken of schreven. Verder werden ook proefpersonen uitgesloten van deelname die verklaarden vaker dan een keer per jaar een van de twee talen te lezen of te horen. Zo werden 20 studenten geselecteerd die geen actieve en zo goed als geen passieve kennis hadden van het Afrikaans of het Fries. Zij hadden een gemiddelde leeftijd van 23 jaar. Twee van de proefpersonen waren mannen en de rest waren vrouwen. Ze hadden allen het Nederlands als moedertaal. Twee proefpersonen spraken thuis een Limburgs dialect.

Taak

Als basis voor de begripstest gebruikten we twee Nederlandse krantenartikelen. De ene tekst ('feministen-tekst') gaat over het beeld van de vrouw dat jongeren via de moderne muzikzenders krijgen voorgespiegeld en bevat 317 woorden. De andere tekst ('relatie-tekst') gaat over datingbureaus op internet en bevat 329 woorden. Het tekstbegrip van de proefpersonen is getoetst door middel van een cloze-test.⁴ Hiertoe zijn in beide teksten vijf bijvoeglijke naamwoorden, vijf bijwoorden, vijf zelfstandige naamwoorden en vijf werkwoorden geselecteerd. In principe was dit ieder tiende woord in de tekst, behalve als dit woord niet in een van de vier woordcategorieën viel. Dan namen we het volgende woord in de tekst. De teksten moesten twee keer volgens deze procedure worden doorgewerkt om voor iedere categorie voldoende items te krijgen. De twintig woorden werden in alfabetische volgorde boven de tekst gezet en in de tekst vervangen door strepen. De twee Nederlandse teksten werden vervolgens in het Afrikaans en het Fries vertaald.⁵ Daarna werden dezelfde woorden als in de Nederlandse teksten uit de tekst verwijderd. Dit zijn de testversies die in het huidige onderzoek zijn gebruikt. Het was de taak van de proefpersonen de twintig woorden in de originele context terug te plaatsen. Het aantal correct teruggeplaatste woorden is als maat genomen voor het tekstbegrip. In Appendix A worden als voorbeeld de Friese en Afrikaanse versies van de relatie-tekst weergegeven.

Design

Alle proefpersonen kregen zowel een Friese als een Afrikaanse tekst. Proefpersonen die de Friese feministen-tekst kregen, kregen de Afrikaanse relatie-tekst. Andersom kregen proefpersonen die de Afrikaanse feministen-tekst kregen, de Friese relatietekst. Zo werd een systematisch leereffect tegengegaan. Verder kreeg de helft van de proefpersonen eerst de Afrikaanse test en de andere helft eerst de Friese test. Er waren dus vier testversies, die elk werden afgenomen bij vijf proefpersonen. Alle proefpersonen kregen eerst een lijst met persoonlijke vragen, met betrekking tot herkomst, thuistaal, leeftijd en geslacht. Vervolgens kwam er een blok met betrekking tot de eerste taal die werd getest en daarna een blok met betrekking tot de tweede taal die werd getest. Beide blokken bevatten drie onderdelen: als eerste een aantal vragen over het contact met de betreffende taal (deze informatie is gebruikt om de proefpersonen te selecteren, zie boven), als tweede een aantal vragen over de attitudes ten opzichte van de betreffende taal (zie 2.2.1) en als derde de begripstest (de cloze-test) voor de betreffende taal. De proefpersonen kregen zoveel tijd als ze nodig hadden voor het beantwoorden van de persoonlijke vragen en de vragenlijsten over het Afrikaans en het Fries. Voor de begripstesten zelf kregen ze per test precies 10 minuten de tijd om de 20 woorden op

de juiste plaats in de tekst in te vullen. Uit vooronderzoek was naar voren gekomen dat vrijwel iedereen de taak binnen deze tijd kan volbrengen.

2.2 Maten ter verklaring van het tekstbegrip

2.2.1 Attitudes

Voordat de proefpersonen de begripstest uitvoerden, beantwoordden ze een aantal vragen die bedoeld waren inzicht te krijgen in hun attitudes tegenover de twee talen, de sprekers en de land. De achterliggende idee hierbij is dat sociale connotaties de attitude tegenover een taal of een taalvariëteit kunnen beïnvloeden (Trudgill & Giles 1978). Hun antwoord diende te worden uitgedrukt op de volgende zes vijfpuntschalen. Als voorbeeld geven we hieronder het formulier voor het Fries (dezelfde vragen moesten ook voor het Afrikaans worden ingevuld):

Spreekt Friesland je aan als vakantiebestemming?						
heel erg	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal niet
Hoe komen Friezen op je over?						
sympathiek	☐	☐	☐	☐	☐	niet sympathiek
intelligent	☐	☐	☐	☐	☐	niet intelligent
betrouwbaar	☐	☐	☐	☐	☐	niet betrouwbaar
Wat vind je van het Fries?						
mooi	☐	☐	☐	☐	☐	lelijk
Zou je graag Fries leren?						
heel erg	☐	☐	☐	☐	☐	helemaal niet

2.2.2 Linguïstische afstanden

We hebben zeven linguïstische afstandsmaten uitgerekend. Hiertoe hebben we de complete Friese en Afrikaanse teksten opgelijnd met de oorspronkelijke Nederlandse teksten die als basis hebben gediend voor de vertaling.⁶ Om een optimale matching van corresponderende woorden te krijgen is soms de woordvolgorde aangepast. Zo zijn de dubbele ontkenningen in het Afrikaans, zoals *nie* (na de persoonsvorm) en *nie* (aan het eind van de zin), samengevoegd om aan te sluiten bij het Nederlandse *niet*. Nadat de woorden waren opgelijnd, hebben we voor ieder Fries-Nederlands en Afrikaans-Nederlands woordpaar de aard van de relatie tussen de corresponderende leden vastgesteld. De maten A, B en C hebben te maken met de verwantschap met het Nederlands. De maten D, E en F drukken de transparantie van de betekenis van de Friese en Afrikaanse woorden uit. Maat G, tenslotte, wordt gevormd door de Levenshtein-afstand, die de mate van gelijkheid tussen de woordvormen uitdrukt. Het Nederlandse woord zoals dat in de oorspronkelijke Nederlandse

tekst stond, noemen we verder het ‘bronwoord’; het Friese of Afrikaanse woord zoals dat in de vertaling staat waarmee de Nederlandse lezer wordt geconfronteerd, noemen we verder het ‘doelwoord’. Persoonsnamen, die per definitie identiek zijn, hebben we buiten beschouwing gelaten.

Maat A. Percentage verwante woorden, direct of indirect via een synoniem

In zijn algemeenheid kan worden aangenomen dat talen die veel verwante woorden (‘cognates’) bevatten, onderling makkelijker te begrijpen zijn dan talen die veel niet-verwante woorden (‘non-cognates’) bevatten. In onze teksten is directe verwantschap tussen doelwoord en bronwoord in principe wel bevorderend, maar niet essentieel voor de afleidbaarheid van de betekenis van het doelwoord. De betekenis van het Friese of Afrikaanse doelwoord kan soms even goed worden afgeleid aan de hand van de gelijkens met een synoniem van het bronwoord. Bijvoorbeeld: in de Friese tekst staat *maatskippij* terwijl het bronwoord in de oorspronkelijke Nederlandse tekst *samenleving* is. Hoewel *maatskippij* en *samenleving* historisch niet verwant zijn, kan de betekenis van het Friese *maatskippij* toch correct door de Nederlandse lezer worden afgeleid via het Nederlandse woord *maatschappij*, dat een synoniem is van *samenleving*. De Nederlandse lezer heeft geen weet van de oorspronkelijke Nederlandse tekst, dus voor hem is het verschil tussen bronwoord en synoniem van bronwoord niet relevant.

De eerste afstandsmaat die we hebben berekend, is het percentage direct of via een synoniem verwante woorden. Omdat we aannamen dat verwante inhoudswoorden (zelfstandige naamwoorden, zelfstandige werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, telwoorden) meer bijdragen tot tekstbegrip dan verwante functiewoorden (lidwoorden, voegwoorden, voorzetsels, voornaamwoorden, koppelwerkwoorden, hulpwerkwoorden, partikels, bijwoorden), hebben we de percentages ook apart voor deze twee woordcategorieën berekend.

Maat B. Percentage via een paradigma verwante woorden

Er is nog een tweede manier waarop de betekenis van het doelwoord kan worden afgeleid zonder dat er sprake hoeft te zijn van een directe verwantschap met het bronwoord, namelijk via een paradigma. Dit is een verzamelterm voor alle gevallen waarin het Friese of Afrikaanse doelwoord gelijkens vertoont met een woord in het Nederlands dat via de grammatica gerelateerd is aan het Nederlandse bronwoord. Bijvoorbeeld: in de Friese tekst staat *binne* corresponderend met het Nederlandse *zijn* (derde persoon meervoud). De vormen *binne* en *zijn* zijn niet direct verwant aan elkaar en zijn evenmin via een synoniem aan elkaar gerelateerd, tenminste niet in de standaardtaal. Toch is er een relatie via de Nederlandse woorden *ben* of *bent*, twee enkelvoudsvormen uit het paradigma van het werkwoord *zijn*. Het is mogelijk dat de Nederlandse lezers deze relatie tussen het Friese *binne* en het Nederlandse *ben(t)* doorzien. De lexicale betekenis van het woord komen zij daarmee wel op het spoor, alleen raken ze wellicht in de war over de grammaticale betekenis van het woord, denken ze dat het om een enkelvoudsvorm gaat in plaats van om een meervoudsvorm. De paradigmatische relatie hoeft niet via het Nederlandse bronwoord zelf te gaan, het kan even

goed via een synoniem van dit woord. Zoals gezegd, voor de lezer maakt het niet uit, die ziet de oorspronkelijke en vertaalde tekst niet naast elkaar.

Het percentage via een paradigma verwante woorden (direct of via een synoniem) vormt de tweede linguïstische afstandsmaat. Het gaat in vrijwel alle gevallen om functiewoorden.

Maat C. Percentage niet-verwante woorden

Naast de direct of indirect (via synoniem of paradigma) verwante woorden zijn er ook gevallen waarin er geen enkele relatie is tussen doelwoord en bronwoord. Het betreft dan gevallen waarin het Friese of Afrikaanse woord geen enkele gelijkenis vertoont met een woord met een vergelijkbare betekenis in het Nederlands. Voorbeelden: Fr. *gleonens* vs. Ned. *wellust* en Afr. *ou* vs. Ned. *jongen*. We laten hierbij een eventuele verwantschap van het Friese of Afrikaanse woord met een derde taal, zoals het Engels of Duits, buiten beschouwing. Ten eerste weten we niet hoe goed de talenkennis van de proefpersonen is en ten tweede weten we niet in hoeverre de strategie om ook nog andere talen in het interpretatieproces te gebruiken wordt toegepast. Het percentage niet-verwante woorden is het complement van maat 1 en 2 (de drie maten tellen op tot 100%), maar voor de volledigheid hebben we het hier toch als een aparte maat opgenomen, ook weer opgesplitst naar functiewoorden en inhoudswoorden.

Maat D. Doorzichtigheid van de lexicale betekenis

Het is onmogelijk de betekenis af te leiden van een Fries of Afrikaans doelwoord dat geen enkele vormelijke relatie vertoont met een Nederlands woord met een gerelateerde betekenis (maat C). In principe is dit wel mogelijk bij verwante woorden (maat A en B). De mate waarin de lezer kan profiteren van het feit dat doelwoord en bronwoord direct dan wel via een synoniem of een paradigma aan elkaar verwant zijn, kan echter variëren. Woorden kunnen in de loop van de tijd zo veranderd zijn, dat de relatie voor een lezer die niet in de historische taalkunde geschoold is, niet langer doorzichtig is. We hebben vier gradaties van doorzichtigheid van de lexicale betekenis onderscheiden.

De scoring van de doorzichtigheid van de lexicale betekenis is, net zoals alle andere scoringen, uitgevoerd door de eerste auteur. Aangezien het subjectieve element hier groter is dan bij de andere maten, is de scoring echter in dit geval ook nog een keer, onafhankelijk van de eerste, uitgevoerd door een tweede persoon.⁷ Voor de twee Friese teksten was het percentage identieke scores 82,2%. De correlatie tussen de scores was hoog (Pearson's $r = .92$). Voor de twee Afrikaanse teksten was het percentage identieke scores 90,1%. De correlatie was ook hier hoog (Pearson's $r = .92$). Op grond van deze uitkomsten hebben we besloten dat de scores zoals gegeven door de eerste auteur voldoende betrouwbaar waren om ongewijzigd te worden gehandhaafd. De vier gradaties van doorzichtigheid van de lexicale betekenis worden hieronder nader uitgewerkt.

- Betekenis geheel doorzichtig (0 punt)

De twee verwante woorden hebben ook synchroon dezelfde vorm, wat betekent dat het doorzien van de betekenis van het doelwoord voor de lezer geen enkel probleem vormt:

het Friese of Afrikaanse woord is identiek, qua vorm én betekenis, aan het Nederlandse woord. Voorbeelden zijn *sterk* in het Fries en Nederlands en *uitbuiting* in het Afrikaans en Nederlands. Soms hebben we ook woorden met een klein spellingsverschil een score van 0 punten gegeven. Voorwaarde was dat het spellingsverschil niet mag leiden tot een uitspraakverschil bij het hardop lezen van het woord. Voorbeelden: Fr. *burow's* vs. Ned. *bureaus*, Afr. *bevryding* vs. Ned. *bevrijding*.

- Betekenis redelijk doorzichtig (1 punt)

De twee verwante woordvormen vertonen synchroon een grote gelijkenis, waardoor de betekenis van het Friese of Afrikaanse woord voor de Nederlandse lezer redelijk makkelijk te doorzien is. Meestal verschillen doelwoord en bronwoord slechts in één enkele letter. Voorbeelden: Fries *strang* vs. Ned. *streng*, Afr. *sewentig* vs. Ned. *zeventig*.

- Betekenis behoorlijk ondoorzichtig (2 punt)

De twee verwante woordvormen vertonen synchroon maar een beperkte gelijkenis, waardoor de betekenis van het doelwoord voor de Nederlandse lezer moeilijk te doorzien is. Vrijwel altijd is er sprake van meerdere letters verschil. Voorbeelden: Fr. *jierren* vs. Ned. *jaren*, Afr. *seuntjie* vs. Ned. *zoontje*.

- Betekenis geheel ondoorzichtig (3 punt)

De twee verwante woordvormen vertonen synchroon zo weinig gelijkenis dat het voor de Nederlandse lezer vrijwel onmogelijk is de betekenis van het Friese of Afrikaanse woord af te leiden uit de overeenkomst met het corresponderende Nederlandse woord. Meestal is er sprake van een verschil in het merendeel van de letters. Voorbeelden: Fr. *deis* vs. Ned. *dagelijks*, Afr. *hê* vs. Ned. *hebben*.

Afstandsmaat D wordt berekend door per taal alle punten op te tellen en te middelen over het totale aantal woordparen. De scores kunnen variëren tussen 0 en 3 en zijn genormeerd tot percentages door ze te delen door 3 en ze dan te vermenigvuldigen met 100.

Maat E. Doorzichtigheid van de grammaticale betekenis

Naast een correcte interpretatie van de lexicale betekenis is ook een correcte interpretatie van de grammaticale betekenis van een woord noodzakelijk voor een goed tekstbegrip: (a) Is het duidelijk om wat voor woordsoort het gaat? (b) Is het duidelijk om welke tijd, getal, geslacht, persoon, etc. het gaat? Een voorbeeld van het eerste type probleem is het Afrikaanse *die* zoals in *die feministe*. Nederlandstaligen zullen geneigd zijn hierin een aanwijzend voornaamwoord te zien, terwijl het om het bepaalde lidwoord gaat. Een voorbeeld van het tweede probleem is het Afrikaanse *is*, dat Nederlandstaligen als een enkelvoudsvorm zullen interpreteren, terwijl het in het Afrikaans ook compatibel is met het meervoud. Informatie over de grammaticale betekenis is belangrijk om de structuur van de tekst te doorzien: de relatie tussen de woorden binnen de zin en de relatie tussen de zinnen binnen de tekst. Het ontbreken van grammaticale informatie kan net zo goed als het ontbreken van lexicale informatie nadelige gevolgen hebben voor de interpretatie van tekst en dus een belasting vormen voor het tekstbegrip. De

doorzichtigheid van de grammaticale betekenis is apart van de lexicale betekenis gecodeerd. Over het algemeen is er sprake van een tweedeling: de grammaticale betekenis is wel doorzichtig (0 punt) of hij is niet doorzichtig (1 punt). We hebben de twee typen grammaticale afleidbaarheid (a) en (b) apart gecodeerd, omdat ze in onze ogen beide op een eigen manier verwarring kunnen veroorzaken. De scores kunnen daarom variëren tussen 0 en 2 en zijn genormeerd tot percentages door ze te delen door 2 en dan te vermenigvuldigen met 100.

Maat F. Doorzichtigheid van de complete betekenis

Om de totale doorzichtigheid van de betekenis te bepalen hebben we de punten voor de problemen met de afleidbaarheid van de lexicale betekenis (maat D) en die voor de problemen met de grammaticale betekenis (maat E) bij elkaar opgeteld. Omdat maat D kan lopen van 0 tot 3 en maat E van 0 tot 2, wordt maat D zwaarder gewogen dan maat E. Dit komt in onze ogen overeen met de werkelijke bijdrage van de lexicale en de grammaticale betekenis aan tekstbegrip. De waarden kunnen liggen tussen 0 tot 5 en zijn genormeerd tot percentages door ze te delen door 5 en dan te vermenigvuldigen met 100.

Maat G. Levenshtein-afstand

Het voordeel van de toepassing van de Levenshtein-maat om de afstanden tussen corresponderende woorden te bepalen is dat de berekening compleet automatisch met behulp van de computer en dus objectief kan worden uitgevoerd. De Levenshtein-afstand is hier eenvoudig gedefinieerd als het minimum aantal *letters* dat vervangen, ingevoegd of verwijderd moet worden om het ene woord om te zetten in het andere woord.⁸ Er wordt rekening gehouden met de woordlengte door de totale kosten te delen door het aantal oplijningen binnen het woord. De methode wordt uitgebreid besproken in Heeringa (2004). Hier volgt een voorbeeld van het berekenen van de Levenshtein-afstand tussen het Nederlandse woord *zoeken* en het Friese woord *sykje*:

oplijningen	1	2	3	4	5	6	7
Nederlands	z	o	e	k	-	e	n
Fries	s	y	-	k	j	e	-
kosten	1	1	1		1		1

De totale kosten ($1+1+1+1+1=5$) worden gedeeld door het aantal oplijningen (7). Dit levert een afstand op van 0,71 of 71%. De totale afstand tussen de twee teksten is dan de gemiddelde afstand over de afstanden tussen alle woordparen. De Levenshtein-afstanden zijn bepaald op basis van de teksten waarin in voorkomende gevallen het oorspronkelijke bronwoord is vervangen door een synoniem (zie de uitleg bij maat A). Met andere woorden: de Levenshtein-afstand is bepaald niet tussen het Friese *maatskippij* en het oorspronkelijke Nederlandse *samenleving*, maar tussen het Friese *maatskippij* en het Nederlandse *maatschappij*, een synoniem voor *samenleving*. Als er voor een niet-verwant woord geen synoniem voorhanden was, is de Levenshtein-afstand bepaald tussen het originele bronwoord en het doelwoord.

3 Resultaten

3.1 Welke taal is moeilijker te lezen voor Nederlandstaligen: het Fries of het Afrikaans?

Om de eerste onderzoeksvraag: “Welke taal is moeilijker te lezen voor Nederlandstaligen: het Fries of het Afrikaans?” te kunnen beantwoorden, hebben we het aantal woorden geteld dat correct in de originele zinscontext is teruggezet. Ten behoeve van een grotere stabiliteit hebben we de gegevens voor de twee teksten bij elkaar opgeteld. Het gemiddelde percentage correcte responsies (over telkens 20 proefpersonen) is aanzienlijk hoger voor het Afrikaans (81,8% correct) dan voor het Fries (50,3%). Gemiddeld over de twee teksten is er een verschil van 31,5%. Een *t*-test voor afhankelijke steekproeven wees uit dat het verschil significant is ($t=36,12$, $df= 1,38$, $p=.00$). Het antwoord op de eerste onderzoeksvraag is dus duidelijk: In een schriftelijke vorm is Fries moeilijker te begrijpen voor Nederlandstaligen dan Afrikaans.

3.2 Kunnen eventuele verschillen in het begrijpen van het Fries en Afrikaans worden verklaard uit verschillen in attitude tegenover deze twee talen?

We komen nu bij een van de mogelijke verklaringen voor het aangetroffen verschil in begrijpelijkheid van de twee talen. Is het wellicht zo dat de proefpersonen positiever gestemd zijn tegenover het Afrikaans dan tegenover het Fries, en daardoor wellicht meer gemotiveerd zich in te spannen om het Afrikaans te begrijpen? In Tabel 1 zijn de gemiddelde scores voor de twee talen te zien. De significantie van de verschillen is getoetst door middel van een *t*-toets voor afhankelijke steekproeven.

schaal	gemiddelde		<i>t</i> -toets		
	Fries	Afrikaans	<i>t</i>	<i>df</i>	sig.
Spreekt Friesland/Zuid-Afrika je aan als vakantiebestemming?	3,3	2,4	-2,7	19	.01
Friezen/Zuid-Afrikanen zijn:					
sympatiek – niet sympatiek	2,6	2,4	-1,07	19	.30
intelligent – niet intelligent	2,8	2,6	-2,18	19	.04
betrouwbaar – niet betrouwbaar	2,6	3,1	3,25	19	.00
Wat vind je van het Fries/Afrikaans?	3,2	2,9	-1,67	19	.11
Zou je graag Fries/Afrikaans leren?	3,8	2,9	-4,50	19	.00
Totaal	18,2	16,2	-3,47	19	.00

Tabel 1: Gemiddelde attitudescores voor het Afrikaans en het Fries. Hoe lager de score, hoe positiever de attitude.

Uit Tabel 1 kan worden opgemaakt dat een aantal attitudeschalen significante verschillen hebben opgeleverd tussen het Afrikaans en het Fries. De proefpersonen

- vinden Zuid-Afrika significant aantrekkelijker als vakantiebestemming dan Friesland,
- schatten de intelligentie van Zuid-Afrikanen significant hoger in dan die van Friezen,

- achten Friezen significant betrouwbaarder dan Zuid-Afrikanen,
- willen significant liever Afrikaans leren dan Fries.

Op een schaal wordt het Fries positiever beoordeeld, namelijk met betrekking tot de betrouwbaarheid van de sprekers, en op de andere drie schalen wordt het Afrikaans positiever beoordeeld. Ook gemiddeld over alle schalen zijn de attitudes tegenover het Afrikaans significant positiever dan tegenover het Fries. Dit is in lijn met de resultaten van de leestesten. De proefpersonen kunnen beter Afrikaans lezen en ze zijn ook positiever tegenover het Afrikaans. Men zou op grond van deze uitkomst kunnen verwachten dat er ook een direct verband is tussen de begripsscores en de attitudescores per proefpersoon. We hebben dit onderzocht door correlatiecoëfficiënten uit te rekenen, apart voor de twee talen (zie Tabel 2).⁹ Bij het Fries was de hoogste correlatie .44 voor de vraag *Spreekt Friesland je aan als vakantiebestemming?*. Bij het Afrikaans was de hoogste correlatie .43 voor de vraag *Zou je graag Afrikaans willen leren?*. Geen enkele correlatiecoëfficiënt was significant ($p < .05$). Dit was ook het geval wanneer de correlatie werd berekend tussen (per proefpersoon) de verschilsscores tussen de begripsscore voor de Friese test en de Afrikaanse test en de verschilsscores tussen de attitudes tegenover het Fries en het Afrikaans. Ook hier was geen enkele correlatiecoëfficiënt significant. Er blijkt dus geen relatie te zijn tussen de houding van de individuele proefpersonen ten opzichte van de taal en hun scores op de begripstesten voor diezelfde taal.

schaal	Fries		Afrikaans	
	<i>r</i>	sig.	<i>r</i>	sig.
Spreekt Friesland/Zuid-Afrika je aan als vakantiebestemming?	.44	.06	-.22	.34
Friezen/Zuid-Afrikanen zijn:				
sympatiek – niet sympatiek	-.09	.72	-.14	.56
intelligent – niet intelligent	-.23	.32	-.22	.35
betrouwbaar – niet betrouwbaar	-.29	.21	-.06	.79
Wat vind je van het Fries/Afrikaans?	.21	.38	-.14	.55
Zou je graag Fries/Afrikaans leren?	.02	.92	-.43	.06
Totaal	.07	.76	-.43	.43

Tabel 2: Correlaties tussen attitudescores en testcores voor het Afrikaans en het Fries.

3.3 Kunnen eventuele verschillen in het begrijpen van het Fries en Afrikaans worden verklaard uit verschillen in de linguïstische afstand van deze twee talen tot het Nederlands?

Het ligt voor de hand om naast attitudele verschillen ook linguïstische verschillen te verkennen als verklaring voor de grotere begrijpelijkheid van het Afrikaans dan het Fries: is het Afrikaans op communicatief relevante punten wellicht minder afwijkend van het Nederlands dan het Fries?

In Tabel 3 staan de uitkomsten met betrekking tot de eerste drie maten voor linguïstische afstand, met betrekking tot de verwantschap met het Nederlands: percentage direct of indirect via een synoniem verwante woorden (maat A), percentage via een paradigma

verwante woorden (maat B) en percentage niet-verwante woorden (maat C). De percentages worden ook apart gepresenteerd voor de functie- en inhoudswoorden.

	Fries			Afrikaans		
	functie	inhoud	totaal	functie	inhoud	totaal
A. direct verwant of via synoniem	93,4	94,1	93,8	75,5	94,6	84,1
B. verwant via paradigma	4,6	-	2,5	23,7	1,7	13,8
C. niet-verwant	2,0	5,9	3,7	0,8	3,7	2,1

Tabel 3: Percentage met het Nederlands verwante woorden in de Friese en Afrikaanse teksten, voor functiewoorden, inhoudswoorden en totaal.

We zien in Tabel 3 dat het percentage direct of via een synoniem verwante inhoudswoorden nauwelijks verschilt tussen het Fries (94,1%) en het Afrikaans (94,6%). Bij de verwante functiewoorden is er wel een opvallend verschil: het percentage is voor het Fries (93,4%) veel hoger dan voor het Afrikaans (75,5%). Hier staat tegenover dat het Afrikaans (23,7%) vergeleken met het Fries (4,6%) veel meer functiewoorden heeft die via het paradigma kunnen worden afgeleid. Het effect van dit verschil op de begrijpelijkheid is niet bij voorbaat duidelijk. Waar wel een sterk effect op het tekstbegrip te verwachten is, zijn de percentages niet-verwante woorden die niet via een synoniem kunnen worden geïnterpreteerd. Deze zijn zowel voor de functiewoorden als de inhoudswoorden hoger voor het Fries (2,0% en 5,9%) dan voor het Afrikaans (0,8% en 3,7%). Dit lijken misschien kleine verschillen, maar men moet bedenken dat een enkel niet-begrepen woord een volledige zin of zelfs een groter deel van de tekst oninterpreteerbaar kan maken. Vooral de laatste maat, dat wil zeggen maat C, maakt aannemelijk waarom het Fries voor Nederlandstalige lezers meer problemen oplevert dan het Afrikaans. Echter, het beeld is hiermee niet volledig.

Zoals gezegd, is het niet voldoende om te kijken hoeveel Afrikaanse en Friese woorden verwant zijn met het Nederlands. De verwantschap hoeft immers niet altijd even transparant te zijn voor de hedendaagse lezer. Daarom hebben we aan ieder Fries en Afrikaans woord een score toegekend die uitdrukt hoeveel moeite het de lezer kost om de betekenis ervan te doorzien. Het spreekt vanzelf dat de niet-verwante woorden maximaal ondoorzichtig zijn en de score 3 kregen toegekend. Interessant is of de doorzichtigheid van de verwante woorden verschilt tussen het Fries en Afrikaans. De resultaten zijn te zien in Tabel 4, apart voor maat D (doorzichtigheid van de lexicale betekenis), maat E (doorzichtigheid van de grammaticale betekenis) en maat F (doorzichtigheid van de complete betekenis). De scores zijn ook omgerekend in percentages om het makkelijker te maken de drie maten te vergelijken. De afleidbaarheid van de lexicale betekenis van Friese functiewoorden is bijvoorbeeld $(1,27/3)100 = 42,3\%$.

	Fries		Afrikaans			
	functie	inhoud	totaal	functie	inhoud	totaal
D. afleidbaarheid lexicale betekenis (range 0-3)	1,24 (41,3)	1,45 (48,3)	1,33 (44,3)	0,40 (13,3)	0,63 (21,0)	0,50 (16,7)
E. afleidbaarheid grammaticale betekenis (range 0-2)	0,03 (1,5)	0,07 (3,5)	0,05 (2,5)	0,35 (17,5)	0,21 (10,5)	0,29 (14,5)
F. afleidbaarheid complete betekenis (range 0-5)	1,28 (22,7)	1,52 (30,4)	1,39 (27,8)	0,77 (15,4)	0,82 (16,4)	0,79 (15,8)

Tabel 4: Gemiddelde doorzichtigheid van de betekenis van de met het Nederlands verwante woorden (maat A en B), uitgesplitst naar woordtype (functiewoord en inhoudswoord). Hoe hoger het getal, hoe ondoorzichtiger de betekenis en hoe groter de belasting voor het tekstbegrip. Tussen haakjes zijn de scores omgerekend in percentages. Een t-toets voor onafhankelijke steekproeven liet zien dat alle verschillen tussen het Fries en het Afrikaans significant zijn op het 0,01 niveau.¹⁰

Uit Tabel 4 kan worden opgemaakt dat de lexicale betekenis van de met het Nederlands verwante woorden bij het Fries (1,39) veel moeilijker af te leiden is dan bij het Afrikaans (0,55). Dit geldt zowel voor de inhoudswaarden als voor de functiewaarden. Hier staat tegenover dat het afleiden van de grammaticale betekenis makkelijker is bij het Fries (0,05) dan bij het Afrikaans (0,28). Echter het tweede verschil is kleiner dan het eerste. Bovendien moet worden aangenomen dat de afleidbaarheid van de lexicale betekenis van een woord meer bijdraagt aan tekstbegrip dan de afleidbaarheid van de grammaticale betekenis. Al met al lijkt vooral maat D een goed inzicht te geven in de oorzaken van de lagere begripsscores voor het Fries dan voor het Afrikaans: bij verwante woorden is het doorzien van de lexicale betekenis in het Fries moeilijker dan in het Afrikaans.

Tenslotte hebben we de linguïstische afstand van het Afrikaans en Fries ten opzichte van het Nederlands berekend met behulp van de Levenshtein-maat (maat G). Een belangrijk verschil met de vorige maten is dat deze maat geheel automatisch is berekend op grond van de aangepaste opgelijnde teksten (in voorkomende gevallen zijn de volgordes van woorden aangepast en zijn de oorspronkelijke bronwoorden vervangen door synoniemen). De Levenshtein-maat drukt uit hoeveel letters de Afrikaanse en Friese woorden gemiddeld verschillen van de corresponderende Nederlandse woorden (zie 2.2.2). De uitkomsten zijn te zien in Tabel 5. De uitkomsten zijn helder. Ten eerste hebben de niet-verwante woorden (maat C) zeer hoge waarden voor beide talen. Dit kan ook niet anders, als er al letters overeenkomen dan berust dit op toeval. Hetzelfde geldt in iets mindere mate voor woorden die met elkaar verwant zijn via een paradigma (maat B). Vaak hebben deze een andere vorm (vergelijk *Afr. ons* en *Ned. wij*, *Afr. is* en *Ned. zijn*), maar het komt ook geregeld voor dat er enige overeenkomst is tussen de woorden (vergelijk de *h* in *Fr. harren* en *Ned. hun*). Het interessantst zijn de direct of via een synoniem verwante woorden (maat A). De Levenshtein-afstand is hier gemiddeld een stuk kleiner, wat men ook zou verwachten. Immers, deze categorie omvat naast afwijkende vormen ook veel identieke vormen. Vooral relevant is het

feit dat de Levenshtein-afstand voor het Fries (totale afstand 34,2%) een stuk hoger is dan voor het Afrikaans (20,9%). Dit geeft dus aan dat in de categorie direct of via een synoniem verwante woorden de vorm van het geschreven Friese woord meer afwijkt van het Nederlands dan die van het geschreven Afrikaanse woord.

Net als bij de doorzichtigheidsscores in Tabel 4 zien we dat de Levenshtein-afstand van het Nederlands tot het Fries groter is dan tot het Afrikaans. Over alle woorden samen is de correlatie tussen de Levenshtein-afstanden en de scores voor de doorzichtigheid van de complete betekenis (maat F) .68 voor het Fries en .64 voor het Afrikaans. Beide coëfficiënten zijn significant, maar niet heel hoog. Naast overeenkomsten zijn er dus ook verschillen tussen de twee maten. De reden hiervoor is dat bij de Levenshtein-afstanden alle verschillen even zwaar tellen, terwijl bij de doorzichtigheidsscores rekening wordt gehouden met het communicatieve effect van de aard van de correspondenties. Zo krijgen sommige woordparen een doorzichtigheidsscore van 0, terwijl er wel degelijk sprake is van een spellingsverschil (zie voorbeelden in 2.2.2), wat bij de Levenshteinmaat tot een afstand leidt.

	Fries			Afrikaans		
	functie	inhoud	totaal	functie	inhoud	totaal
A. direct verwant of via synoniem	37,6	30,1	34,2	22,5	19,4	20,9
B. verwant via paradigma	67,1	-	67,1	61,9	63,3	61,9
C. niet-verwant	83,9	78,2	79,9	81,5	71,9	74,1

Tabel 5: Gemiddelde Levenshtein-afstand tussen Fries-Nederlandse en Afrikaans-Nederlandse woordparen in %. Een t-toets voor onafhankelijke steekproeven liet zien dat de verschillen tussen het Fries en het Afrikaans significant zijn op het 0,01 niveau voor maat A maar niet voor maat B en C.¹⁰

4 Conclusies en discussie

In dit onderzoek naar intertaalig tekstbegrip kwam naar voren dat Nederlandstalige lezers zonder enige kennis van het Fries en Afrikaans tot op zekere hoogte in staat zijn Friese en Afrikaanse krantenteksten van een gemiddelde moeilijkheidsgraad te begrijpen. Er zijn echter grote verschillen in het gemak en de mate van succes waarmee dit gebeurt. Het lezen van het Afrikaans levert relatief weinig problemen op: in een cloze-test werden vier van de vijf woorden correct in hun oorspronkelijke zinscontext teruggeplaatst. Het lezen van het Fries is veel moeilijker: het correct terugplaatsen lukte bij niet meer dan de helft van de woorden. Het commentaar van de proefpersonen achteraf ondersteunde deze resultaten. Op ons verzoek problematische woorden te noemen, volgde vaak de reactie dat dat met het Afrikaans niet ging, omdat men vrijwel alle woorden wel had begrepen, ofwel omdat het woord zelf duidelijk was ofwel omdat de betekenis uit de context afgeleid kon worden. Met betrekking

tot het Fries kwam vaak de verzuchting dat er geen beginnen aan was, dat vrijwel alle woorden problemen opleverden. De resultaten van dit onderzoek suggereren dat Zuid-Afrikanen in de schriftelijke communicatie met Nederlandstaligen (grotendeels) hun eigen taal kunnen gebruiken, terwijl dit voor Friezen niet goed mogelijk is. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre dit geldt voor alle typen van schriftelijk taalgebruik.

Een factor die vaak wordt benadrukt bij het verklaren van problemen bij intertaalige communicatie is de houding van de ontvanger (luisteraar of lezer). Daarbij wordt ervan uitgegaan dat gerapporteerde of gemeten begripsproblemen niet zozeer gebaseerd zijn op een gebrek aan transparantie van de betekenis van de taal(variëteit) in kwestie, maar veeleer te wijten zijn aan een negatieve taalattitude: men zou de taal(variëteit) best *kunnen* begrijpen, maar men *wil* die niet begrijpen. Wolff (1959) geeft hiervan veel anekdotische voorbeelden uit verschillende landen in Afrika. Zo maakt hij melding van een asymmetrische relatie tussen de Nembe en Kalabari in Nigeria. Het Nembe en Kalabari lijken volgens Wolff zo erg op elkaar dat ze als dialecten van dezelfde taal dienen te worden beschouwd. De twee taalvariëteiten worden in aangrenzende gebieden gesproken. De sprekers van het Nembe verklaren geen enkel probleem te hebben met het begrijpen van het Kalabari; de sprekers van het Kalabari daarentegen beweren dat het Nembe een heel andere taal is en dat het voor hen volkomen onbegrijpelijk is, op een enkel los woord na. Deze asymmetrie is volgens Wolff geheel te verklaren uit het verschil in status van de twee taalvariëteiten. De Kalabari wonen vooral in de steden en vormen de grootste en economisch sterkste groep in het betreffende gebied. Ze kijken neer op de Nembe, die ze als arme neven beschouwen. Ze willen dan ook niet met hen en met hun taal geïdentificeerd worden. Andersom verklaren de Nembe dat het – prestigieuze – Kalabari erg lijkt op hun eigen taal en dat ze geen problemen hebben het te verstaan.

Helaas is het methodologisch erg lastig om aan te tonen of er sprake is van niet kunnen of niet willen. In het hier gepresenteerde onderzoek kwam naar voren dat Afrikaanse teksten makkelijker te begrijpen zijn voor Nederlandse lezers dan Friese teksten. De attitudes tegenover het Afrikaans en Fries zijn gemeten door middel van een zestal schalen met betrekking tot de houding tegenover de sprekers van de taal, de plaats waar de taal wordt gesproken en de taal zelf. In vier gevallen werd er een significant verschil gevonden, drie in het voordeel van het Afrikaans en één in het voordeel van het Fries. Alles bij elkaar genomen waren de attitudes significant positiever tegenover het Afrikaans dan tegenover het Fries. Het kan niet worden uitgesloten dat deze positieve attitudes de motivatie om de Afrikaanse teksten te begrijpen heeft verhoogd en daardoor tot groter succes bij de uitvoering van de cloze-test heeft geleid.

In onze ogen dient het effect van de taalattitudes echter niet te worden overschat. Belangrijk in dit verband is het feit dat er op individueel niveau geen relatie bleek te zijn tussen de attitudes tegenover een taal en het begrip van die taal. Met andere woorden, het is niet zo dat een lezer die relatief positief staat tegenover het Fries c.q. het Afrikaans, het Fries c.q. het Afrikaans ook beter begrijpt. Ten tweede deden in dit onderzoek alleen personen mee die nauwelijks of geen contact hebben gehad met (sprekers van) het Afrikaans of Fries in een concrete communicatieve situatie. De kans dat de proefpersonen zich ooit daadwerkelijk hebben gestoord aan het optreden van Zuid-Afrikanen of Friezen of het gebruik van het Afrikaans of Fries is dus erg klein. De attitudes die aan het licht zijn gekomen, zijn

hoogstwaarschijnlijk afgeleid van niet-emotioneel beladen, algemeen heersende stereotype ideeën. Ten derde dient ook de context waarin het onderzoek plaatsvond in de beschouwing te worden betrokken. De test is afgenomen bij talenstudenten, in de meeste gevallen als onderdeel van een cursus sociolinguïstiek. De proefpersonen zagen het als een leuke, uitdagende opdracht. Ze waren zelf heel benieuwd wat ze ervan konden maken, vooral omdat het voor de meesten de eerste keer was dat ze met het geschreven Afrikaans of Fries in aanraking kwamen. Wij hebben geen enkele weerstand tegen de taak of de betreffende talen kunnen constateren.

Wij zijn van mening dat de verschillen in de begrijpelijkheid van de Friese en Afrikaanse teksten vooral veroorzaakt zijn door linguïstische factoren.¹¹ Een eerste belangrijke factor is het aantal niet-verwante, en daarmee voor een lezer compleet ondoorzichtige woorden. Deze komen vaker voor in het Fries dan in het Afrikaans. Het niet kunnen interpreteren van een enkel woord kan desastreuze gevolgen hebben. Het kan ertoe leiden dat een hele zin niet wordt begrepen of zelfs een hele paragraaf. Een tweede belangrijke factor is de mate van afwijking van de woorden die wel verwant zijn met het Nederlands. Deze is in het Fries veel groter dan in het Afrikaans. Dit blijkt zowel uit de objectieve Levenshtein-afstand als uit de subjectieve doorzichtigheidsscores. Een derde factor, tenslotte, die in het voordeel van het Afrikaans kan hebben gewerkt is de spelling. Zoals we in 1.4 hebben betoogd, vertoont de spelling van het Afrikaans meer overeenkomsten met die van het Nederlands dan de spelling van het Fries.

Er zijn wel veel morfologische verschillen tussen het Afrikaans en het Nederlands, maar deze betreffen vooral vereenvoudigingen. Voor een Nederlandse lezer is dit vereenvoudigde systeem ongewoon, maar het is de vraag hoe erg het is voor tekstbegrip. In een tekst is over het algemeen veel redundantie aanwezig, waardoor allerlei onderscheidingen niet expliciet hoeven te worden uitgedrukt. De morfologische verschillen tussen het Fries en Nederlands zijn van een geheel andere aard. Hier wordt de Nederlandse lezer geconfronteerd met uitgangen die hij niet kent. In dit geval is het niet alleen een kwestie van even wennen; dergelijke onbekende uitgangen scheppen waarschijnlijk wel onbegrip. Er waren weinig syntactische verschillen tussen het Nederlands en de twee testtalen in ons materiaal; op dit punt leveren beide talen waarschijnlijk even weinig problemen op.

Het hier beschreven onderzoek betreft het eerste in een reeks onderzoeken naar de onderlinge begrijpelijkheid van het gesproken en geschreven Fries, Afrikaans en Nederlands. In de nabije toekomst zullen we resultaten presenteren van onderzoek dat op meerdere manieren is uitgebreid. In het huidige onderzoek hebben we onderzocht hoe goed sprekers van het Nederlands Fries en Afrikaans kunnen lezen, maar het is andersom ook interessant te onderzoeken of sprekers van het Afrikaans het Nederlands kunnen lezen (voor Friestaligen heeft dit geen zin). Als de begrijpelijkheid van de twee talen niet symmetrisch is, zou bekeken moeten worden of dit verklaard kan worden door een asymmetrie in de linguïstische afstanden. Verder zal een vergelijking worden gemaakt met de onderlinge verstaanbaarheid van gesproken Fries, Afrikaans en Nederlands. De verstaanbaarheid van gesproken taal zal worden getoetst door de proefpersonen woorden in isolatie in hun eigen taal te laten vertalen en door hun een aantal open vragen te laten beantwoorden over een lopende tekst. Dezelfde taken zullen ook voor de eigen taal worden afgenomen, zodat we een referentiescore krijgen

waartegen de testresultaten kunnen worden afgezet. Het onderzoek is zo opgezet dat het mogelijk zal zijn een vergelijking te maken met de onderlinge verstaanbaarheid van de drie Scandinavische talen. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van materiaal dat op het moment wordt verzameld in Scandinavië met steun van de Noordse Raad. We hopen dat deze vergelijking nieuwe inzichten kan geven in de mate waarin en de manier waarop mensen een nauw verwante taal begrijpen.

Noten

* Renée van Bezooijen: afd. Taalwetenschap, Radboud Universiteit Nijmegen, Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen, r.v.bezooijen@let.ru.nl

Charlotte Gooskens: afd. Scandinavistiek, Rijksuniversiteit Groningen, Postbus 716, 9700 AS Groningen, c.s.gooskens@let.rug.nl.

Wij danken Vincent van Heuven, Sulette Bruwer, Jelske Dijkstra en Bart Alewijnse voor hun hulp in verschillende stadia van het onderzoek. Verder bedanken we Wannie Carstens, Robert Kirsner, Gerhard van Huyssteen, Henk Wolff, Gerard Doetjes, Wilbert Heeringa, John Nerbonne en een anonieme beoordelaar voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

¹ Wij hebben de leesbaarheid van de teksten bepaald met behulp van de zogenaamde LIX-index (Björnsson 1968). Deze bestaat uit het gemiddelde aantal woorden per zin plus het percentage woorden die langer zijn dan zeven letters. Teksten met een LIX-waarde van 35 tot 44 hebben een gemiddelde moeilijkheidsgraad. De gemiddelde LIX-waarde voor de twee Nederlandse teksten was 42.

² Gegevens over het Afrikaans zijn afkomstig uit Webb (2002).

³ Er zijn enkele uitzonderingen. Zo worden Nederlandstaligen in radio- en televisie-uitzendingen van Omrop Fryslân vaak in het Fries geïnterviewd. Hierover is dan vooraf wel overleg geweest. Verder is er een kleine groep Friestaligen die uit ideologische overwegingen vasthoudt aan het spreken van Fries met Nederlandstaligen in Friesland.

⁴ De cloze-test is in 1953 in de Verenigde Staten ontwikkeld door William Taylor en sinds die tijd veel gebruikt voor het meten van tekstbegrip. Soms worden de woorden boven de tekst geplaatst, zoals in dit onderzoek, maar soms moeten de proefpersonen zelf bedenken welke woorden het best in de tekst passen.

⁵ De Friese tekst is in eerste instantie vertaald door een Friestalige student Fries en vervolgens gecontroleerd door een medewerker van de Fryske Akademy. De Afrikaanse tekst is vertaald door een Afrikaanstalige student Engels en gecontroleerd door een Afrikaanstalige taalkundige.

⁶ Alle afstandsmaten zijn gebaseerd op de relaties tussen de opgelijnde woorden. Dit betekent dat de relaties tussen uitdrukkingen die meerdere woorden omvatten niet als zodanig in de analyse zijn opgenomen. Bijvoorbeeld is de Nederlandse uitdrukking *met wortel en tak* in het Fries *mei ierde* ('aarde') en *oer* ('ijzer'). We hebben in onze analyse de woorden per paar bekeken. Dit betekent dat *wortel* aan *aarde* is gekoppeld en *tak* aan *ijzer*. Per paar is een score gegeven. In deze twee gevallen is beide keren de hoogste score gegeven: in beide gevallen is de betekenis van het Nederlandse woord onmogelijk afleidbaar uit het Friese woord. De uitdrukking als geheel heeft dus geen score gekregen. In de twee teksten samen kwamen drie uitdrukkingen voor: *met wortel en tak uitroeien*, *pek en veren krijgen*, *mores leren*. Ook de weinige syntactische verschillen die in de teksten voorkwamen, zoals de verplichte Friese woordvolgorde met de persoonsvorm achteraan en de dubbele ontkenningen van het Afrikaans, zijn buiten beschouwing gebleven.

⁷ De tweede scoorder was prof.dr. V.J. van Heuven.

⁸ We hebben dus gekozen voor afstanden op basis van binaire verschillen: verschillende symbolen dragen bij tot een linguïstische afstand, identieke symbolen niet. Voor gesproken teksten wordt vaak een meer geavanceerde versie gebruikt, waarbij rekening wordt gehouden met het feit dat de afstand tussen sommige klanken groter is dan tussen andere.

⁹ We hebben als volgt genormeerd voor de het verschil in de moeilijkheidsgraad tussen de twee teksten. We hebben de begripsscores voor de twee Friese teksten gemiddeld en het verschil bepaald met de gemiddelden van de twee afzonderlijke teksten. De relatief moeilijke feministen-tekst is gemiddeld 8,75% moeilijker dan

het overall gemiddelde en de relatief makkelijke relatie-tekst is gemiddeld 8,75% makkelijker dan het overall gemiddelde. Om te normeren voor het verschil in moeilijkheidsgraad hebben alle proefpersonen die de Friese feministen-tekst kregen er 8,75% bij gekregen, terwijl van de proefpersonen die de Friese relatie-tekst kregen 8,75% is afgetrokken. Een vergelijkbare procedure is toegepast op de Afrikaanse teksten (hier werd 1,25% opgeteld of afgetrokken). Op deze manier is het verschil in moeilijkheidsgraad tussen de twee teksten weggewerkt en zijn de scores binnen de twee talen gelijkgetrokken.

¹⁰ Het was niet mogelijk een *t*-toets voor afhankelijke steekproeven uit te voeren omdat de Friese en de Afrikaanse teksten verschillend zijn opgelijnd met de Nederlandse teksten.

¹¹ Eigenlijk wilden we het verband tussen begripsscores analyseren door middel van correlatieve technieken. Daarvoor zijn meerdere meetpunten nodig. We hebben deze proberen te verkrijgen door de tekst op te delen in brokken tekst met telkens als centrale element een trefwoord uit de cloze-test. Vervolgens is het percentage correct teruggeplaatste woorden gecorreleerd met de verschillende linguïstische maten. Geen enkele correlatie was significant, wat ook wel te verwachten was gezien de complexiteit van het proces waarmee proefpersonen tot tekstbegrip komen.

Bibliografie

- Bezooijen, Renée van & Rob Van den Berg (1999a).** Taalvariëteiten in Nederland en Vlaanderen: hoe staat het met hun verstaanbaarheid? *Taal en Tongval* 51, 15-33.
- Bezooijen, Renée van & Rob Van den Berg (1999b).** Verstaanbaarheid van het Gronings, Fries, Limburgs en West-Vlaams. Waar zitten de problemen? *Handelingen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie, Lunteren*, 49-60.
- Bezooijen, Renée van & Rob Van den Berg (1999c).** Word intelligibility of language varieties in the Netherlands and Flanders under minimal conditions. In: Renée van Bezooijen & René Kager (red.), *Linguistics in the Netherlands 1999*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 1-12.
- Bezooijen, Renée van & Rob Van den Berg (1999d).** Hoe verstaanbaar is het Fries voor Friestaligen? *Philologia Frisica anno 1999*. Ljouwert: Fryske Akademy, 9-26.
- Björnsson, Carl Hugo (1968).** *Läsbarhet*. Stockholm: Liber.
- Börestam Uhlmann, Ulla (1994).** *Skandinaver samtaler. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellem danskar, normän och svenskar* [Gesprekken tussen Scandinaviërs. Talige en interactionele strategieën in gesprekken tussen Denen, Noren en Zweden]. Uppsala: Uppsala Universiteit.
- Braunmüller, Kurt & Ludger Zeevaert (2001).** *Semikommunikation, rezepitive Mehrsprachigkeit und verwandte Phänomene. Eine bibliographische Bestandsaufnahme*. Arbeiten zur Mehrsprachigkeit – Folge B, nr. 19. Universität Hamburg.
- Budovičová, Viera (1987).** Literary languages in contact (A sociolinguistic approach to the relation between Slovak & Czech today). In: Jan Chloupek, Jirí Nekvapil et al. (red.), *Reader in Czech sociolinguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 156-175.
- Eden, Petrus van (1998).** *Afrikaans hoort by Nederlands. Ons Afrikaanse taalverdriet*. Howick: Brevitas.

- Floyd Smith, James (1980).** *Language and language attitudes in a bilingual community: Terherne (Friesland)*. Ljouwert/Groningen: Fryske Akademy/Rijksuniversiteit Groningen.
- Gooskens, Charlotte & Wilbert Heeringa (2004).** The Position of Frisian in the Germanic Language Area. In: Dicky Gilbers, Maartje Schreuder & Nienke Knevel (red.), *On the boundaries of phonology and phonetics*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 61-87.
- Gorter, Durk (2003).** Nederlands en Fries op gespannen voet? Over ontwikkelingen en taalverhoudingen in Fryslân. In: Jan Stroop (red.), *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam: Bert Bakker, 84-94.
- Gorter, Durk & Reitze Jonkman (1995).** *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Haugen, Einar (1966).** Semicommunication: The language gap in Scandinavia. *Sociological inquiry* 36, 280-297.
- Heeringa, Wilbert (2004).** *Measuring dialect pronunciation differences using Levenshtein distances*. Groningen: Groningen dissertations in linguistics (Grodil).
- Hickerton, Harold, Glen D. Turner & Nancy P. Hickerton (1952).** Testing procedures for estimating transfer of information among Iroquois dialects and languages. *International journal of American linguistics* 18, 1-8.
- Hoppenbrouwers, Cor & Geer Hoppenbrouwers (2001).** *De indeling van de Nederlandse streektalen*. Assen: Van Gorcum.
- Jensen, John B. (1989).** On the mutual intelligibility of Spanish and Portuguese. *Hispania* 72, 849-852.
- Jonkman, Reitze J. (1982).** *Paadwizers. Een onderzoek naar de sociale beoordeling van enkele in Friesland gesproken taalvariëteiten m.b.v. de matched guise techniek*. Interne Publikatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Jonkman, Reitze J. (1996).** Non/Convergent Discourse (in Friesland) as a special type of codeswitching. Paper voor het *Sociolinguistics Symposium* 11, Cardiff.
- Maurud, Øivind (1976).** *Nabospråksförståelse i Skandinavia. En undersøkelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige* [Onderlinge verstaanbaarheid van talen in Scandinavië. Een onderzoek naar wederzijdse begrip van geschreven en gesproken taal in Denemarken, Noorwegen en Zweden]. Stockholm: Nordiska rådet.
- Pierce, Joe E. (1952).** Dialect distance testing in Algonquian. *International Journal of American Linguistics* 18, 203-210.
- Trudgill, Peter & Howard Giles (1978).** Sociolinguistic and linguistic value judgments: correctness, adequacy, and aesthetics. In: F. Coppieters & D.L. Goyvaerts (reds.), *Functional studies in language and literature*. Gent: Story-Scientia, 167-190.
- Webb, Vic (2002).** *Language in South Africa. The role of language in national transformation, reconstruction and development*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wolff, Hans (1959).** Intelligibility and inter-ethnic attitudes. *Anthropological linguistics* 1, 34-41.

Ytsma, Jehannes (1995). *Frisian als first and second language.* Ljouwert: Fryske Akademy.

Zeevaert, Ludger (2004). *Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinaviern im Diskurs.* Hamburg: Dr. Kovač.

Appendix A

De Friese versie van de relatie-test

Hier staan 20 woorden. Vul deze in in de onderstaande Friese tekst.

al	dwaan	eksplosyf	fantastysk	ferhalen
hawwe	knappe	lang	leit	lestige
misbrûk	moatte	nea	pear	soms
teloarsteld	ûnbetroubere	wurden	wurket	ynternet

Net lang mei ljocht hier mar in lytse, keale sukkel

Jierliks sykje tsientûzenen frijgesellen fia in relaasjebemiddelingsburo of op ----- nei in partner. ----- mei súkses, faak ek net. It docht bliken dat ----- manlju yn it echt âld en ûnsjoch binne, en ----- buro's binne nearne te finen sadree't it ynskriuwjild oermakke is.

It klikte ----- ûnder it chatten. De jonge mei wa't Annemarie op ynternet yn kontakt kommen wie, foldie oan al har easken: hy wie ----- en sportyf en hie ljocht hier. Skreau er. "Mar by it earste ôfspraakje yn it kafee siet der in sukkel op my te wachtsjen", sei de 27-jierrige frou. "Hy wie lyts, keal en seach der ek nochris tsien jier âlder út as de leeftyd dy't er op 'e side opjûn hie." Annemarie wiksele trije ----- mei de man en gong liik en teloarsteld fuort. Dat mearke wie út.

Foar sokke klanten is Joke Pronk oansteld. Sy ----- foar de Algemiene Ferein Relaasjeburo's (AFR). In ----- saak. "Dy minsken binne ----- ", neffens Pronk, "Se hawwe faak neat oan it werom beteljen fan in ----- hûndert euro, se wolle benammen stoom ôfblaze." Pronk ----- fêst hokker buro's harren ôfspraken net neikommen binne en dielt 'giele kaarten' út.

It tal bemiddelingsburo's is de ôfrûne jierren - benammen op ynternet - ----- groeid. Der binne der ----- fjouwer- oant fiifhûndert. Mei de groei nimt ek it ----- ta. It docht bliken dat in soad ynternetburo's ferdwûn binne sadree't it ynskriuwjild oermakke is. "Ynienen besteane dy siden net mear. Of se ----- in kantoar yn Kazachstan." Pronk is op 'e hichte fan de -----, mar dy dogge harren neffens har net foar by de fyftjin buro's mei in AFR-karmerk, dêr't sy foar wurket. Sy riedt minsken oan -----, harren eigen e-mailadres te jaan, mar allinnich te mailen fia de side. "As minsken ôfprate wolle, advisearje wy mei klam dat te ----- op in iepenbier plak. It binne wier net allinnich psychopaten dy't op ynternet in frou sykje, sa't guon sizze, mar jo ----- wol foarsichtich wêze.

De Afrikaanse versie van de relatie-test

Hier staan 20 woorde. Vul deze in in de onderstaande Afrikaanse tekst.

aantreklike	al	blyk	doen	eksplosief
fantasties	internet	lank	misbruik	moeilike
moet	nooit	onbetroubare	paar	soms
stel	teleurgesteld	verhale	werk	woorde

Nie lank en blond nie maar 'n klein, kaalkop lamsak

Jaarliks soek tienduisende alleenlopers via 'n verhoudingsbemiddelingsagentskap of op die ----- na 'n metgesel. ----- met sukses, maar ook dikwels daarsonder. ----- mans blyk in werklikheid oud en lelik, en ----- agentskappe verdwyn skoonveld sodra die inskryfgeld betaal is.

Dit het ----- geklink in die kletskamer op die net. Die ou met wie Annemarie op die internet in kontak gekom het, het aan al haar vereistes voldoen: hy was -----, blond en atleties. Het hy geskryf. "Maar tydens die eerste afspraak in die kroeg het daar 'n lamsak op my gesit en wag," sê die 27-jarige vrou. "Hy was klein, kaalkop en het ook nog tien jaar ouer gelyk as die ouderdom wat hy op my webtuiste opgegee het." Annemarie het drie ----- gewissel met die man en het kwaad en teleurgesteld vertrek. Die sprokie was verby.

Vir sulke kliënte is Joke Pronk aangestel. Sy ----- vir die Algemene Vereniging Verhoudingsagentskappe (AVV) en bemiddel in geskille tussen kliënt en verhoudingsagentskap. 'n ----- saak. "Die mense is -----," aldus Pronk, 'n ----- honderd euro terugbetaling bied dikwels min troos, hulle wil veral stoom afblaas." Pronk ----- vas watter agentskappe nie hul afsprake nagekom het nie en deel 'geel kaarte' uit.

Die aantal verhoudingsagentskappe het die afgelope jare – met name op die internet ----- gegroei. Daar is ----- vier – à vyfhonderd (op die net). Met die groei neem die ----- ook toe. Baie internetagentskappe blyk te verdwyn sodra die inskryfgeld betaal is. "Skielik bestaan die webwerwe nie meer nie. Of hulle ----- 'n kantoor in Kazachstan te hê." Pronk ken die -----, maar dit kom volgens haar nie voor by die vyftien agentskappe met 'n AVV-keurmerk, waarvoor sy werk, nie. Sy raai kliënte aan om ----- 'n eie e-posadres te gee nie, maar alleen e-posse te stuur via die webwerf. "As mense afsprake wil maak, adviseer ons nadruklik om dit te ----- op 'n openbare plek. Dit is regtig nie net psigopate wat op die internet na 'n vrou soek soos sommiges beweër nie, maar jy ----- wel versigtig wees.